

8. Przecinkologia stosowana

(kompodium do wykładu nr 8 na temat „3. Składnia a struktura tekstu redagowanego”)

W interpunkcji występuje kilkanaście znaków, z których za najważniejsze należy uważać:

- spację, służącą głównie do oddzielania wyrazów,
- kropkę, służącą głównie do wydzielania zdań i wyznaczania skrótów,
- przecinek, który służy przede wszystkim do oddzielania zdań i elementów wyliczanych.

Przecinek jest zasadniczo elementem wspomagającym gramatykę zdania.

Nie służy jako przerywnik (pauza) ani odstęp. Jest używany:

- do wydzielania zdań i ich równoważników w zdaniach złożonych,
- do oddzielania elementów wymienianych (wyliczanych), ale należących do tej samej kategorii,
- do oddzielania wtrąceń,
- do precyzowania sensu wypowiedzi.

1. Wydzielanie zdań i ich odpowiedników

a. Każde zdanie składowe zdania złożonego powinno być po obu stronach oddzielone przecinkami od innego zdania składowego. Należy pamiętać nie tylko o przecinku rozpoczynającym, ale także kończącym.

Na przykład:

Powiem ci, abys nie miał wątpliwości, że to są trzy zdania. (zdanie 3-zdaniowe)

b. Funkcję zdania pełnią nie tylko ciągi zawierające orzeczenie jawne, ale także ciągi z orzeczeniem ukrytym. Ukrytą funkcję orzeczenia (zdaniotwórczą) pełnią między innymi:

- wykrzykniki,
- dopowiedzenia,
- frazy – z imiesłowem zastępującym czasownik (mówiącym o czynności),
- frazy – związki frazeologiczne niezawierające czasownika, ale pełniące funkcję czasownika lub zdania.

Na przykład:

Powiem ci, Marysiu, że to są trzy zdania. (3 zdania, w tym wykrzyknik „Marysiu” – po obu stronach oddzielony przecinkami)

Powiem ci, Marysiu, i zamilknę. („i” po przecinku kończącym wykrzyknik „Marysiu”, który jest zdaniem poprzedzającym)

Powiem ci, a jakże. (dopowiedzenie)

Powiem ci, nawet w tej chwili. (dopowiedzenie)

Powiesz mi? Oczywiście, powiem ci. („oczywiście” = dopowiedzenie w dialogu, tzw. replika)

Oczywiście powiem ci. (tu bez przecinka, bo „oczywiście” tylko komentuje dalszy ciąg zdania, nie jest dopowiedzeniem, nie pełni funkcji zdania)

Powiem ci, zmywając naczynia. (imiesłów przysłówkowy „zmywając” w funkcji czasownika)

Ja do niej serdecznie, a ona w krzyk. (w ogóle brak czasowników, ale to są frazy, związki frazeologiczne pełniące funkcję zdania)

On do niej z łapami, ona do niego z pazurami, i tak się kochają. (jak wyżej + trzecie zdanie z orzeczeniem jawnym; przed „i” przecinek kończący zdanie poprzednie)

Ja do niej serdecznie, ona do mnie krzywo, razem brzydka sytuacja. (trzy frazy, bez czasowników, ale każda w funkcji zdania)

2. Oddzielanie elementów wyliczanych

a. Nie oddziela się przecinkiem wymienianych (wyliczanych) elementów różnej kategorii semantycznej.

Na przykład:

Miała *ślicznego modnego miniaturowego kanapowego* pudła. Każdy przymiotnik należy tu do innej kategorii znaczeń. Są to kolejno kategorie: **wygląd, funkcja społeczna, typ genetyczny (rasa), typ zachowania.**

b. Oddziela się przecinkiem wymieniane elementy należące do tej samej kategorii semantycznej.

Na przykład:

Siadł na ławce parkowej drewnianej, niskiej, żółto malowanej.

Określenia „parkowej” i „drewnianej” są różnej kategorii. Pierwszy odnosi się do lokalizacji i przeznaczenia ławki, drugi do jej budowy i wyglądu.

Określenia „drewnianej”, „niskiej” i „żółto malowanej” należą do dwóch tych samych kategorii znaczeniowych: ‘budowa’ i zarazem ‘wygląd’, dlatego muszą być oddzielone przecinkiem.

3. Oddzielanie wtrąceń

Wtrącenia nie mają bezpośredniego związku z budową zdania głównego – to ich cecha najważniejsza. Jeśli przecinki dają się zastąpić nawiasami lub pauzami, to mamy do czynienia z wtrąceniem. Jednakże ze względu na czytelność najlepszym sposobem oddzielania wtrąceń jest stosowanie przecinków.

Na przykład:

To było ładne, według mojej żony, przedstawienie.

To było ładne – według mojej żony – przedstawienie.

To było ładne (według mojej żony) przedstawienie.

4. Przecinek a spójniki

a. Wyróżniamy spójniki

- jednoskładnikowe (np.: *i, a, ale, aby, który, dlatego, że, iż*) oraz
- złożone ciągle (np.: *mimo że, mimo to, tak jak, i to, ani też, tylko że, chyba że, pod warunkiem że*)
- złożone nieciągle (tzw. skorelowane) (np.: *dopóki... , dopóty...; o tyle... , o ile...; tak... , jak...*).

Ciągłość polega na nierozsuwalności i nieprzestawialności składników.

b. Nie stawia się przecinka przed jednoskładnikowymi spójnikami:

i, oraz, ani, czy, albo, lub, a („a” w funkcji wyliczeniowej, takiej jak dla „i”, np. zgrabny a ładny).

Na przykład:

Poszedłem i kupiłem chleb, Cicho a łagodnie, Taki to a taki, Tyle a tyle, Duży czy mały, wszystko jedno, Wóz albo przewóz, Stary a głupi (bo to dwa przymiotniki wzajemnie wspierające swoje znaczenie; *ale: Stary jest, a głupi*, bo to dwa zdania wyrażające sprzeczność), *chyba że* przecinek kończy poprzedzające zdanie wtrącone.

Na przykład:

Poszedłem, mrużąc pod nosem zakłęcia, i kupiłem papierosa elektronicznego.

Uwaga. W wypowiedzeniach typu: *Temat wykładu brzmi: place a sytuacja finansowa ludzi*, „a” jest operatorem odniesienia (znaczy ‘wobec’, ‘w stosunku do’, ‘względem’). W wypowiedzeniach typu: *Między młotem a kowadłem* wyraz „a” jest spójnikowym członem przyimka złożonego *między... a...* Przed takimi „i”, „czy”, „oraz”, „tudzież” przecinka także się nie daje.

c. Jeśli spójnik jednoskładnikowy typu „i” („oraz”, „tudzież”, „a”, „czy”) się powtarza, to przed drugim jego wystąpieniem stawia się przecinek.

Na przykład:

Kupiłem papierosa elektronicznego i zapasową ładowarkę, i kilka wkładów z płynem.

Nie miałem ani pieniędzy, ani ochoty, ani sił.

d. Przed drugim członem spójnika złożonego nieciągłego przecinek się stawia.

Na przykład:

Dopóty mu dobrze szło, dopóki był skoncentrowany.

e. Przed pozostałymi spójnikami stawia się przecinek.

Na przykład:

Poszedł w końcu na to przedstawienie, ale okazało się beznadziejne.

f. Po spójnikach wprowadzających zdanie przecinka się nie stawia!

Na przykład (spójnik „ale”, zdanie wtrącone „tak jak przewidział”):

Poszedł w końcu na to przedstawienie, ale tak jak przewidział, okazało się beznadziejne.

g. Przed spójnikami złożonymi ciągłymi (patrz tabela, dalej) zawsze stawiamy przecinek, i to przed całym wyrażeniem, nigdy wewnątrz niego.

Na przykład:

Kupiłem, mimo że miałem ostatnie pieniądze. (przecinek przed „mimo”, nie przed „że”)

Kupiłem natychmiast, i to za ostatnie pieniądze.

Kupiłem bez wahania, tak jak się kupuje rzeczy pierwszej potrzeby.

Robię to, dlatego że cię kocham.

Będę to robił, pod warunkiem że dostane zapłatę.

Będę to robił, chyba że mi zabronią.

Robiłem to, tylko że źle.

Podjęmę się tego, w przypadku gdy mnie o to poproszą.

Został skazany na grzywnę, z tym zastrzeżeniem że może ją zapłacić później.

Opowiedział zdarzenie, a mianowicie że samochód przejechał go na pasach.

Słuchano jego recytacji z entuzjazmem, tym bardziej że te wiersze były znakomite.

Poniżej: tabela zawierająca spójniki złożone ciągłe.

5. Wykaz spójników złożonych ciągłych, PRZED KTÓRYMI stawiamy przecinek

(por. też: <http://lpj.pl/index.php?op=31&id=2>).

Są to związki frazeologiczne, które należą do typu „wyrażenia funkcyjne”, podtyp „spójniki złożone jednosegmentowe”.

, a choć	, jak również	, to znaczy żeby (aby, by) (= <i>czyli żeby</i>)
, a gdy (kiedy)	, jak też	, tyle że
, a jeśli (jeżeli)	, jak żeby (aby, by)	, tylko że
, a mianowicie	, jako też	, tylko żeby (aby, by)
, a następnie	, jako że	, tym bardziej że
, a ponieważ	, jak zawsze gdy	, tym bardziej żeby (aby, by)
, a potem	, który jeśli (jeżeli)	, w chwili gdy (kiedy)
, a także	, lecz i	, w momencie gdy (kiedy)
, a także że	, lub raczej	, w przypadku gdy (kiedy)
, a to	, mianowicie że	, w przypadku gdyby (jak by)
, a więc	, mimo to	, w taki sposób że (żeby, aby, by)
, a więc że	, mimo że	, wtedy gdy (kiedy)
, a że	, najpierw że (żeby, kiedy, jeśli)	, w tym celu żeby (aby, by)
, aż do momentu (chwili) gdy (kiedy)	, nawet aby (żeby)	, w miarę jak
, albo lepiej	, nawet że (gdy, kiedy, gdyby)	, w razie gdyby
, albo raczej	, nawet jak (jeśli, jeżeli)	, w wypadku gdy (kiedy)
, ale i	, nawet tyle (tyle..., ile...)	, w wypadku gdyby
, ani nawet	, na skutek czego	, właśnie gdy (kiedy)
, ani też	, na skutek tego	, właśnie jak
, chyba że	, na skutek tego że	, wobec czego
, chyba żeby	, o ile...	, wobec tego
, co to (= <i>który, któremu</i>)	, o ile... (w: <i>o tyle..., o ile...</i>)	, wobec tego że
, czy może	, o tyle... (w: <i>o ile..., o tyle...</i>)	, wprzód nim (zanim)
, czyli że (aby, żeby)	, po co	, w przypadku gdy
, dlatego że	, po czym	, wskutek tego
, dlatego żeby (aby, by)	, pod warunkiem że	, wskutek tego że
, do momentu (chwili) gdy (kiedy)	, podczas gdy (kiedy)	, wtedy gdy (kiedy)
, dopiero gdy (kiedy)	, podobnie jak	, w ten sposób
, dopiero jak	, pod tym warunkiem że	, w ten sposób że
, dzięki temu (= <i>dlatego</i>)	, pomimo to	, w ten sposób żeby (aby, by)
, dzięki temu że (= <i>ponieważ</i>)	, pomimo że	, w tym celu
, i chociaż	, potem gdy (kiedy)	, w wyniku tego
, i choć	, po to	, w wyniku tego że
, i jednak	, po to żeby (aby, by)	, w związku z tym
, i tak (= <i>mimo to; = a więc</i>)	, przy czym	, w związku z tym że
, i to (= <i>w dodatku</i>)	, skutkiem czego	, za to że
, i to ile	, szczególnie gdy (kiedy)	, z chwilą gdy
, i to jak (jakby, jak by)	, szczególnie jeśli (jeżeli)	, z tą myślą żeby (aby, by)
, i to gdy (kiedy)	, szczególnie że	, z tego powodu
, i to jeśli (jeżeli)	, szczególnie żeby (aby, by)	, z tego powodu że
, i to który	, tak jak	, z tej przyczyny że
, i to tak	, tak jakby	, z tym że
, i to tak że (żeby)	, tak skąd	, z tym zastrzeżeniem że
, i to tyle	, tak że	, zwłaszcza gdy (kiedy)
, i to tyle że	, tak żeby (aby, by)	, zwłaszcza jeśli (jeżeli)
, i to żeby (aby, by)	, taki (sam) jak	, zwłaszcza że
, i tylko tyle	, tam gdzie	, zwłaszcza żeby (aby, by)
, i tylko tak	, tam skąd	, z zastrzeżeniem że
, ile razy	, ten sam co	, że żeby (aby, by)
, ile że	, teraz gdy	, że aż
, innymi słowy	, to jest (= <i>czyli</i>)	, że gdy (kiedy)
, jak gdy (kiedy)	, to znaczy (= <i>czyli</i>)	, że gdyby
, jak gdyby	, to znaczy że (= <i>czyli że</i>)	, że jeśli (jeżeli)

UWAGI

Niektóre zbiegające się wyrazy imitują spójnik złożony, a wtedy przecinek stawia się inaczej. [Warto przeczytać Maria Szupryczyńska: *Zaimek przysłowny czy część dwusegmentowego spójnika*, w: *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, red. Maciej Grochowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, ss. 57-69. Na przykład:

- **szkoda, że tak łatwo o nas zapominają** ("szkoda" to przysłówek predykatywny, który zastępuje czasownik, a znaczy tu "żałuję"; spójnikiem jest wobec tego tylko "że");
- **dobrze, że się tego nauczyłem** ("dobrze" to przysłówek predykatywny, który zastępuje czasownik, a znaczy tu "jestem zadowolony"; spójnikiem jest tylko "że");
- **jedź tak, żeby nie popłamić obrusa** (akcent znaczeniowy na "tak", które odnosi się do "jedź", a nie "popłamić"; spójnikiem jest tylko "żeby");
- **jedź nad morze tym bardziej, że jesteś tak przepracowany** (por. szyk wyrazów: *Tym bardziej jedź, że jesteś tak przepracowany*; akcent znaczeniowy na "tym bardziej" i odnosi się do "jedź nad morze", a nie do "jesteś przepracowany"; spójnikiem jest tylko "że");
- **mówię ci o tym tylko dlatego, że cię kocham** (akcent znaczeniowy na "dlatego", które odnosi się do "mówię", a nie do "kocham"; spójnikiem jest tylko "że");
- **zrobiłem dla niego tyle, że nie powinien narzekać** (akcent znaczeniowy na "tyle", które odnosi się do "zrobiłem", a nie do "nie powinien narzekać"; spójnikiem jest tylko "że");
- **Po sukcesie prasowym napisałem kolejne opowiadanie i to także zostało wysoko ocenione** (spójnikiem jest tylko "i", a nie "i to", ponieważ "to" jest tu zaimkiem rzeczownym – zastępuje rzeczownik "opowiadanie", a nawet może być bez szkody opuszczone);
- **zobaczył nadjeżdżający pociąg i to go uspokoiło** (tu spójnikiem jest samo "i", a nie "i to", ponieważ "to" w drugim zdaniu jest zaimkiem rzeczownym, który zastępuje "zobaczenie nadjeżdżającego pociągu");
- **mogę grać we wszystko, w brydża zwłaszcza, jeśli tylko zechcecie** (akcent znaczeniowy (semantyczny) pada na "zwłaszcza", które odnosi się do "grać ... w brydża"; tylko "jeśli" to spójnik).

6. Rzekomo „automatyczny” sposób stawiania przecinków

Należy zwrócić uwagę na to, że wbrew często powtarzanym potocznym opiniom o interpunkcji, przecinków nie stawiamy automatycznie przed spójnikami typu *że (iż), jak, kiedy, gdzie, żeby (aby, by), czyli*, ale czynimy to jedynie wtedy, kiedy w zdaniu złożonym rozpoczynają nowe zdanie. Niepoprawne jest używanie przecinka na przykład przed operatorami porównania *jak, niby, tak jak*.

Na przykład:

Niepoprawnie: **Biały, jak śnieg. *Śpiewał, tak jak wszyscy. *Śpiewał tak, jak wszyscy.*

Poprawnie: *Biały jak śnieg. Śpiewał tak jak wszyscy.* Ale też: *Śpiewał, tak jak śpiewali wszyscy* oraz *Śpiewał tak, jak śpiewali wszyscy* (dwa zdania!; por. uwagi pod powyższą tabelą spójników złożonych).

7. Funkcja semantyczna przecinka

W rzadkich wypadkach przecinek stosuje się w celu ustalenia sensu.

Na przykład:

Przyszli wujek Janek i ciocia. – Przyszli wujek, Janek i ciocia. (w pierwszym zdaniu siedziały dwie osoby, w drugim trzy)

Twoja stara piła leży w piwnicy. – Twoja stara piła, leży w piwnicy. (w pierwszym zdaniu chodzi o piłę, w drugim o kobietę)

Nie mówię o tym. – Nie, mówię o tym. (zdania o znaczeniu przeciwstawnym)

Rozstrzelać, nie wolno wypuścić. – Rozstrzelać nie wolno, wypuścić. (zdania o znaczeniu przeciwstawnym)